

Феномен стратегічно важливих підприємств в Україні

І. МАНЦУРОВ

член-кореспондент НАН України

доктор економічних наук

О. РУДЧЕНКО

доктор економічних наук

В. НОВИКОВ

ДВНЗ "Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана"

У статті розглянуто особливості визначення стратегічно важливих підприємств для оборони, безпеки та економіки держави, котрі являють собою своєрідну несучу конструкцію національної економіки; досліджено природу стратегічного ефекту щодо зазначеного кола підприємств; проаналізовано іноземний досвід у цій сфері. Визначено модель механізму державного регулювання стратегічно важливих підприємств та напрями його вдосконалення.

В статье рассмотрены особенности определения стратегически важных предприятий для обороны, безопасности и экономики государства, представляющих собой своеобразную несущую конструкцию национальной экономики, природа стратегического эффекта данного круга предприятий, иностранный опыт в этой области. Определена модель механизма государственного регулирования стратегически важных предприятий и направления его совершенствования.

The author considers in the article the peculiarities of determination of the strategic enterprises for defense, security and economy of the state which constitute a kind of supporting construction of the national economy; the nature of the strategic effect on the specified range of enterprises; international experience in this field. The model of the mechanism of state regulation of the strategic enterprises is defined as well as areas of its improvement.

Ключові слова: державне регулювання, механізм, національна безпека, стратегічний ефект, стратегічні галузі, стратегічно важливі підприємства, критерії.

Постановка проблеми. Динаміка та тенденції розвитку економіки будь-якої країни значною мірою залежить насамперед від ефективного функціонування певного кола впливових суб'єктів господарювання, котрі являють собою своєрідну несучу конструкцію національної економіки завдяки суттєвому їх впливу на загальні результати стратегічних (базових) галузей. Саме такі суб'єкти господарювання в Україні набули статусу стратегічно важливих підприємств для економіки та безпеки держави (далі – стратегічно важливі підприємства).

Поняття «стратегічно важливі підприємства» було застосовано в інституціональному середовищі України на початку трансформаційних процесів під час урегулювання приватизаційних процесів, зокрема, такі підприємства були включені до так званої групи «Г» (для цієї групи підприємств передбачалися певні особливості приватизації, застосування виваженого індивідуального підходу), а також для формування переліку підприємств, що не підлягають приватизації з огляду на їх особливий статус. Разом з тим з макроекономічних позицій у регулюванні соціально-економічного розвитку потенціал стратегічно важли-

вих підприємств використовується недостатньо. У зв'язку з цим доцільним є суттєве розширення інституціонального середовища функціонування зазначеного кола підприємств, використання їхніх властивостей для регулювання процесів розвитку національної економіки.

Аналіз досліджень та публікацій із проблеми. У сучасній науковій літературі основна увага приділяється розгляду питань приватизації та реформування стратегічно важливих підприємств, зокрема у працях А. Баланди [1], О. Бондаря [2], І. Жалніної [3], І. Космідайло [4], В. Павленка [1], О. Пасхавера [5], О. Розенфельда [6], А. Сливака [7], М. Чететова [8] та інших авторів. Водночас недостатньо опрацьовані питання з застосування щодо даних підприємств засобів державного регулювання, що особливо важливо для обґрунтування та проведення виваженої економічної політики держави.

Метою статті є визначення особливостей стратегічно важливих підприємств, удосконалення інституціонального забезпечення державного їх регулювання, а також моніторингу для підвищення рівня обґрунтованості рішень у сфері державного управління.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання додержання національних (державних) інтересів, ми дійшли висновку, що в економічній літературі розглядаються як окремі галузі національної економіки, так і найбільш впливові підприємства.

У першому випадку йдеться, як правило, про певні галузі національної економіки, що характеризуються в економічній та правовій літературі як стратегічні, базові (ключові), або пріоритетні. Так, якщо термін «стратегічні галузі» зазвичай вживають, коли пишуть про національні економічні інтереси, «базові («ключові»)» – для характеристики структури національної економіки та внеску до ВВП країни чи регіону, то «пріоритетні» – щодо стимулювання інноваційної чи інвестиційної діяльності (зокрема, у 2013 р. пріоритетними були визнані в Україні деякі напрями агропромислового, житлово-комунального та машинобудівельного комплексів, а також транспортної інфраструктури, курортно-рекреаційної сфери і туризму та переробної промисловості [9]).

На відміну від інших галузей і сфер економіки, названі галузі перебувають під особливою увагою та контролем держави, яка постійно відстежує ситуацію, що в них склалася, і безпосередньо впливає на неї за допомогою різноманітних механізмів (податкових важелів, прямих субсидій, протекціоністських захисних заходів тощо). Приміром, в Японії достатньо чітко розрізняють короткострокові та довгострокові національні інтереси і визначають «галузі, що сходять» (перш за все зі значним експортним потенціалом та з високим рівнем доданої вартості) та «галузі, що заходять», а також провадять виважену політику з підтримки та стимулювання розвитку перших і відповідного переміщення до них ресурсів. Японський уряд складає й коригує так звану матрицю галузей, в якій визначаються перспективи розвитку кожної галузі на наступні 20 років (саме протягом цього періоду, вважають у Японії, за необхідності можна переорієнтувати промисловість на інші пріоритети) [10, с. 124, 130].

Водночас, аналізуючи додержання національних інтересів, поряд з розвитком стратегічних галузей, доцільно розглядати також функціонування стратегічно важливих підприємств, котрі їх органічно доповнюють та деталізують. Це вмотивовано тим, що, по-перше, навіть у складі стратегічних галузей можна виокремити ті підприємства, які визначають їх розвиток (наприклад, НАК «Нафтогаз України» паливно-енергетичного комплексу України), а по-друге, стратегічні підприємства можуть функціонувати у сферах, що не визначені як стратегічні, але при цьому суттєво впливають на різні складові економічної безпеки (виробничої, фінансової, соціальної тощо).

Слід зазначити, що в розвинених країнах у практиці державного регулювання вживають такі поняття,

як стратегічні галузі та стратегічні підприємства, хоч не завжди це закріплено законодавчо. Так, у США не існує узвичаєного поняття «стратегічні галузі», однак фактично стратегічними є ключова інфраструктура (наприклад, атомні електростанції, водні ресурси, деякі види транспорту й т. ін.), а також сфера будь-якого бізнесу, яку можна віднести до більш специфічної категорії «національна безпека», а кожна конкретна ситуація розглядається окремо. Також прикладом державного ставлення до стратегічних підприємств є запобігання їх банкрутству в тих випадках, коли це може призвести до суттєвих негативних наслідків. Так, за рішенням американського уряду була надана допомога своїм найбільшим виробникам автомобільної промисловості в умовах кризи 2008 р. Казначейство США виділило близько 36 млрд дол. за програмою підтримки автомобільної промисловості, у тому числі кредити Chrysler Holding LLC (Chrysler) і General Motors (GM), що дозволило зберегти близько 1,1 млн робочих місць. Цікавий і той факт, що адміністрація інвестувала 12 млрд дол. у інноваційний розвиток галузі у п'ятьох перспективних напрямках [11].

У законодавстві Німеччини також нема поняття «стратегічне підприємство», але якщо закордонний інвестор захоче купити більше ніж 25% акцій німецької компанії, що працює в так званій сфері національних інтересів (мається на увазі насамперед така, що виробляє які-небудь види озброєння або бере участь у процесі їх виробництва), він повинен попередньо одержати дозвіл уряду. У Польщі не існує переліку стратегічних підприємств, які не можна приватизувати ні польським, ні закордонним компаніям, однак визначено галузі (наприклад, видобуток вугілля й газу, оборонна промисловість, сталеливарна, банківський сектор), для приватизації підприємств яких потрібен дозвіл усього уряду, а не тільки міністерства державної власності.

У деяких європейських країнах існує перелік стратегічно важливих об'єктів. Зокрема, у Франції до його складу включено компанії 10 «стратегічних» галузей, у тому числі оборонної, воєнних технологій, біотехнології, інформаційної безпеки, грального бізнесу (казино) тощо. Так, стратегічні об'єкти державного сектору національної економіки віднесено до так званого I рангу підприємств (основний критерій віднесення до нього – вплив на стан у певній галузі чи ринку, у зв'язку з чим держава має контрольний пакет акцій та право призначати своїх представників до складу вищих органів управління), а дочірні їх підприємства і компанії – до II рангу, що передбачає менш прискіпливий контроль з боку держави. При цьому у Франції існує конституційно та законодавчо закріплена можливість здійснювати урядовий (економічний та фінансовий) контроль за діяльністю стратегічних для держави підприємницьких структур. Це

право не пов'язане з одержанням бюджетних коштів, сплатою податків чи наявністю контрольного пакета акцій. Тобто в цій країні зазначені підприємства є об'єктами особливої уваги та контролю.

В Іспанії затвердженій перелік галузей, а також державних і приватизованих компаній, які можуть бути віднесені до категорії стратегічних (підприємств, що перебувають на «особливому режимі»), які діють, наприклад, у таких галузях, як військова промисловість, виробництво електроенергії, нафтопереробка й телекомунікації, авіаційний транспорт, видобуток деяких корисних копалин, радіо, телебачення, гральний бізнес. На них поширюються встановлені державою обмеження на участь іноземного капіталу. По-перше, залучення в них капіталів із країн, що не є членами Євросоюзу, допускається тільки за спеціальним рішенням Ради міністрів. Ще більш тверді вимоги – до військових виробництв, телекомунікацій, радіо й телебачення – тут на обговорення уряду виносяться залучення капіталу з будь-якої країни. По-друге, існують обмеження й щодо участі на паях капіталу з країн – не членів Євросоюзу. Так, на будь-яких підприємствах «особливого режиму» розмір капіталу, що належить якомусь одному іноземному інвесторові, не може перевищувати 5%. І в будь-якому разі вкладений капітал не дає права іноземцеві брати участь у керуванні стратегічними підприємствами. Це правило поширюється й на іноземні компанії, що діють на території будь-якої держави Європейського Союзу, але належать громадянам «третіх» країн.

Достатньо широко використовуються поняття стратегічно важливих підприємств у пострадянських країнах. Так, у Республіки Казахстан 2003 року ухвалений Закон «Про державний моніторинг власності в галузях економіки, що мають стратегічне значення», відповідно до якого провадиться моніторинг ефективності управління активами 42 найбільших підприємств. До галузей економіки, що мають стратегічне значення, віднесено: видобуток і переробку паливно-енергетичних корисних копалин (вугілля, нафти, газу, урану й металевих руд); машинобудування; хімічну промисловість; транспорт і зв'язок; виробництво й розподіл електроенергії; а також галузі, що виробляють продукцію військово-промислового призначення. У Киргизькій Республіці до стратегічних об'єктів крім майна військової й промислової галузей, транспортної, енергетичної інфраструктури, гідро- і теплоелектростанцій, надр, лісового фонду й інших об'єктів належать також пакети акцій (частки, паї) юридичних осіб, у власності яких є стратегічні об'єкти.

Незважаючи на те що поняття «стратегічне підприємство» давно й широко вживається в економіці, його змістовна сутність дотепер достеменно не розкрита, а в законодавстві як розвинених країн, так і тих, що розвиваються, нема чіткого й конкретного визначення

статусу цих підприємств. Так, якщо в одних дослідженнях вони ідентифікуються як підприємства, від міри розвитку і цін на продукцію яких багато в чому залежать загальні умови існування і розвитку певної економічної системи, її безпека, у других вони асоціюються з природними монополіями і підприємствами, що функціонують у базових галузях, то в третій до них відносять підприємства, які забезпечують майбутнє держави.

В Україні поняття «стратегічно важливі підприємства для економіки та безпеки держави» офіційно сутнісно не визначено, а існує лише ситуаційно сформований перелік таких підприємств. На думку фахівців Фонду державного майна України, підприємства, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, являють собою суб'єкти господарювання, результати діяльності яких гарантують економічну незалежність, розвиток і безпеку держави, тобто наводиться загальне визначення на основі самого статусу підприємств.

У сучасній вітчизняній науковій літературі точаться дискусії щодо тлумачення цього поняття. Так, В. М. Бегма і В. К. Пороховостов ототожнюють стратегічні підприємства з великими підприємствами-монополістами [12]. Прихильники даного підходу наголошують, що такі підприємства відіграють у країні особливо важливу роль в економічній, соціально-політичній, міжнародній, військовій, екологічній сферах та сфері регіональних відносин.

Справді, за даними останнього (2006 р.) моніторингу стратегічно важливих підприємств України як державного, так і недержавного секторів економіки, незважаючи на те що їх кількість становила лише 0,1% загальної кількості підприємств у економіці країни, їхня питома вага у загальній середньообліковій чисельності працюючих та обсязі активів дорівнювала приблизно 18–20%, наявних основних засобів – 35%; чистого прибутку – до 40%. Отже, стратегічно важливі підприємства є, як правило, потужними і капіталомісткими. Зокрема, якщо загалом у національній економіці капіталомісткість одного підприємства була 3,6 млн грн, то в колі стратегічно важливих підприємств цей показник дорівнював близько 1112,9 млн грн, тобто перевищував середній розмір у 306 разів (у колі стратегічно важливих підприємств-монополістів – відповідно 1329,3 млн грн та 365 разів), а в промисловості – 9,0 млн грн проти 701,1 млн грн, тобто перевищував у 78 разів (1199,7 млн грн та у 133 рази). Якщо ж розглядати показник середньооблікової чисельності працівників, то розмірності дещо менші, що свідчить про відносно більшу капіталомісткість стратегічно важливих підприємств. Зокрема, середньооблікова чисельність працівників на підприємствах, що обстежувались, дорівнювала на кінець 2006 р. 4367 осіб проти 26 осіб загалом в економіці України, а в промисловості – відповідно

3992 проти 72, а в колі стратегічно важливих підприємств-монополістів – відповідно 7760 та 5831 особа. Водночас слід зазначити, що в перелік включені й середні та малі підприємства, що особливо характерно для науки та інноваційної сфери.

Інша група фахівців: О. О. Беляєв, А. С. Бебело, І. І. Дяченко – зазначають, що встановлення місця і ролі та віднесення підприємств до стратегічних відбуваються на основі галузевого аналізу або окремих підходів для народного господарства загалом [13]. При цьому за різними ознаками виділяються найбільш вагомі або пріоритетні галузі для економічного розвитку країни. Місце окремих підприємств визначається переважно виходячи з обсягів виробленої ними продукції.

На думку П. Грегори, дану проблему необхідно розглядати крізь призму економічних зв'язків між підприємствами [14]. При цьому виокремлюються групи підприємств, що відіграють неоднакову роль у загальній економічній системі країни.

Зупинімося на окремих аспектах визначення стратегічно важливих підприємств. О. Бондар визначає сферу стратегічно важливих підприємств як сукупність підприємств, діяльність яких спрямована на забезпечення сировинними, енергетичними й іншими виробничими і споживчими ресурсами, а також підприємств експортної орієнтації, які опосередковано (через обмін товарів і послуг) доповнюють дефіцит у стратегічних ресурсах [2]. О. М. Денисюк додержується дещо іншого погляду, пропонуючи до стратегічно важливих відносити лише ті підприємства, що здійснюють суттєвий вплив на кон'юнктуру ринків, дестабілізація яких має відчутний, швидкий і тривалий макроекономічний і соціальний ефект [14, с. 4]. Такими ринками, на його думку, нині є загальнодержавні ринки енергоносіїв, транспортних перевезень, зв'язку загального користування, житлового будівництва, освіти, науки і техніки, охорони здоров'я, продовольства. Також О. М. Денисюк вважає, що до переліку стратегічно важливих для економіки та безпеки держави підприємств недоцільно відносити об'єкти лише за показниками прибутковості, чисельності працюючих тощо [15, с. 4].

Що стосується думки про необхідність визначення стратегічних підприємств не тільки на основі кількісних, але і якісних критеріїв, то з нею варто погодитися, адже, незважаючи на безумовно позитивні аспекти (перш за все зручність застосування), кількісні показники мають і серйозні недоліки, а саме: відносність подібних критеріїв, їх мінливість в умовах швидкого розвитку економіки, частий брак вірогідних даних щодо діяльності стратегічних підприємств та ін.

Водночас якщо розглядати сам методичний підхід щодо визначення зазначеного кола підприємств тільки на основі їх впливу на кон'юнктуру ринків, то в

даному разі ми залишаємо поза увагою, по-перше, чинники інноваційного розвитку, а по-друге, використання експортного потенціалу. Фактично такий підхід ґрунтується на окремих товарних позиціях, котрих може бути достатньо багато, що значно розширить кількість стратегічно важливих підприємств, оскільки дестабілізація будь-якого з них може спровокувати дестабілізацію у соціально-економічній та політичній сферах.

На думку З. Тенюха, стратегічні – це підприємства, які виробляють життєво важливу продукцію чи продукцію, експорт якої заборонений, обмежений чи контролюється з боку державних структур або виробництво якої може призвести до порушення безпеки держави [16, с. 181].

Безумовно, розгляд підприємств як стратегічних з наведених раніше позицій є обґрунтованим і вмотивованим, але він не дозволяє охопити явище в цілому. На наш погляд, поняття «стратегічне підприємство» є багатовимірним, рівні якого визначаються вагомістю підприємства в плані досягнення стратегічних цілей регіонів, галузей, а також країни загалом.

Щодо трактування самого поняття «стратегічно важливі підприємства», то особливістю їх є те, що стосовно до них може виникати так званий стратегічний ефект. На думку авторів Методичних рекомендацій щодо прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави приватизації деяких категорій підприємств, його економічний зміст полягає в тому, що він відображає рівень захищеності відповідної економічної сфери, її здатність одержувати економічний ефект чи запобігати втратам, зумовленим неможливістю реалізувати інтереси майбутнього розвитку підприємства чи відповідної сфери діяльності, а сам стратегічний ефект може бути визначений експертним способом, має, як правило, неекономічну ситуаційну оцінку та може мати як додатне, так і від'ємне значення [17].

Слід зауважити, що в сучасних умовах розвитку економіки України, що характеризуються посиленням уваги до забезпечення обороноздатності країни у зв'язку з агресією сусідньої держави на сході України, тимчасовою анексією АР Крим, змінюються акценти у визначенні самого кола підприємств, що розглядаються. Так, в Указі Президента України про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Военної доктрини України» досліджуване коло суб'єктів господарювання визначається як стратегічно важливі підприємства для оборони, безпеки і економіки держави [18].

Крім того, доцільно акцентувати увагу на довгострокових властивостях стратегічного ефекту, його безпосередньому впливі на стан національної економічної чи воєнної безпеки, а також на економічному і

позаекономічному ситуаційному вияві. Це є відмінністю цього поняття від поняття «синергетичний ефект», котрий застосовується у сфері стратегічного маркетингу, виникає як ефект системи та означає, що сумарний ефект від оптимізації усього процесу в цілому значно перевищує прибуток від оптимізації окремих функцій, видів робіт або операцій [19, с. 192].

З цих позицій стратегічний ефект стратегічно важливих підприємств для оборони, безпеки й економіки держави може бути визначений як їх здатність завдяки специфічним науково-технічним, виробничим, природним, фінансовим чи іншим властивостям (потенціалу) забезпечувати домінуючий тривалий вплив на ситуацію в певній галузі (регіоні, ринку) та сприяти реалізації національних інтересів та вимог національної безпеки у військовій, соціальній, економічній, науково-технологічній, екологічній чи інших сферах.

Виходячи з цього стратегічно важливими для оборони, безпеки й економіки держави слід визнати такі підприємства, які сприяють реалізації національних інтересів та вимог національної безпеки у військовій, соціальній, економічній, науково-технологічній, екологічній чи інших сферах завдяки наявності стратегічного ефекту як здатності забезпечувати домінуючий тривалий вплив на ситуацію в певній галузі (регіоні, ринку).

Крім формулювання поняття «стратегічно важливі підприємства» принциповим є визначення критеріїв набуття підприємствами такого статусу. В Україні нині чинні критерії віднесення лише об'єктів державної власності до таких, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 999 [20], котрі включають насамперед підприємства в таких сферах, як оборона, паливно-енергетичний комплекс, транспорт та зв'язок, АПК, провідні галузі промисловості, фінансово-бюджетна сфера тощо. При цьому підприємство вважається таким, що відповідає критеріям віднесення об'єктів державної власності до стратегічно важливих підприємств, якщо зазначені умови є основним видом його діяльності і частка його продукції на ринку відповідних товарів в Україні становить не менш як 20%. Крім того, стратегічними вважаються: підприємства, які становлять науковий і науково-технічний потенціал держави та є виконавцями загальнодержавних цільових науково-технічних програм і державних замовлень; підприємства – суб'єкти природних монополій, які провадять діяльність на загальнодержавному ринку товарів; підприємства, частка продукції яких на загальнодержавному ринку товарів, що має важливе соціально-економічне значення, перевищує 35%, або ті, які разом з одним або двома іншими підприємствами мають на такому ринку сукупну частку,

що перевищує 50%, або не більше ніж з чотирма іншими підприємствами мають на такому ринку сукупну частку, що перевищує 70%; підприємства, середньооблікова кількість штатних працівників яких перевищує 5 тис. осіб; підприємства, які належать до категорії великих платників податків.

На наш погляд, критерії віднесення підприємств до стратегічно важливих повинні мати не стільки галузеві та кількісні, скільки якісні характеристики, що відображають наявність стратегічного ефекту, котрий може бути визначений експертним способом. Крім того, з позицій забезпечення конкурентоспроможності національної економіки важливим є те, щоб до зазначеного кола підприємств увійшли ті, що мають інноваційний потенціал розвитку, достатній для формування на їх основі відповідних кластерів. Саме їх розвиток за умови створення з боку держави сприятливих для цього умов дозволить забезпечити підвищення конкурентоспроможності національного виробництва.

Що стосується динаміки кількості стратегічно важливих підприємств, то протягом періоду легітимації цього поняття (тобто з 1997 р. дотепер) їх кількість зменшилася відповідно з 1085 одиниць до 308. Це зумовлене як об'єктивними чинниками [зміною методології визначення, зокрема, у перший перелік включені стратегічно важливі підприємства всіх форм власності, а в останній – лише державного сектору (показники функціонування стратегічно важливих підприємств державного сектору наведено у табл. 1), втратою підприємствами відповідних якостей за актуалізації переліку стратегічно важливих підприємств], так і суб'єктивними. Так, спочатку директори виявляли бажання щодо включення своїх підприємств до цього переліку, сподіваючись на певні пільги та преференції, а коли виявилось, що набуття статусу стратегічно важливих підприємств приводить лише до посилення вимог щодо приватизації, з'явилася протилежна тенденція – бажання позбутися цього статусу.

Регулювання відносин у певній сфері найбільш системно відображається у вигляді механізму, діяльність якого обумовлена розвинутістю і збалансованістю його елементів. Хоч в економічній літературі питання формування механізму державного регулювання в тій чи іншій сфері розглядаються достатньо широко, все ж єдиної думки щодо його визначення досі не сформульовано. Насамперед слід зафіксувати наявність статичної та динамічної моделей механізму регулювання, і якщо перша (статична) характеризується визначенням лише основних її елементів, то друга (динамічна) є більш складною та відображає елементи механізму з позиції наявних причинно-наслідкових зв'язків, а також напрями розвитку. На наш погляд, саме на другій (динамічній) моделі доцільно зосередити основну увагу, оскільки вона

Таблиця 1

Питома вага показників стратегічно важливих підприємств у загальних показниках функціонування державного сектору у 2012–2013 рр., %

Показник	Питома вага показників СВП у загальних показниках у державному секторі, 2012 р.		Питома вага показників СВП у загальних показниках у державному секторі, 2013 р.	
	з НАК «Нафтогаз України»	без НАК «Нафтогаз України»	з НАК «Нафтогаз України»	без НАК «Нафтогаз України»
Загальна кількість суб'єктів господарювання	×	×	6,3	6,3
у т. ч. працюючі суб'єкти господарювання	×	×	9,9	9,8
Середньооблікова кількість штатних працівників	60,2	60,2	59,5	59,5
Загальна вартість активів	76,3	66,9	73,3	70,4
Первісна вартість основних засобів	97,4	97,4	94,3	94,3
Оборотні активи	72,7	52	71,5	51,1
Власний капітал	89,4	88,2	85,2	83,6
Дебіторська заборгованість	71,7	50,4	70,7	45,4
Кредиторська заборгованість	57,6	45,8	59,9	44,3
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	76,1	64,2	70,5	59,8
Чистий фінансовий результат	70	19	75,9	×

Примітка: розраховано на основі інформації моніторингу Мінекономрозвитку.

дозволяє більш системно розглядати питання розвитку управління певною системою та забезпечувати її адаптацію до умов господарювання, що мають тенденцію до постійної зміни відповідно до внутрішніх та зовнішніх чинників впливу. Отже, механізм державного регулювання являє собою складну структурно-логічну конструкцію з причинно-наслідковими та зворотними зв'язками, котра включає, по-перше, встановлення вихідних умов регулювання певної сфери (теоретико-методологічні засади, вимоги щодо відповідної сфери регулювання з позиції державної економічної політики та її окремих складових, а також стану розвитку економіки); по-друге, концептуальні положення та напрями державного регулювання (з відповідними методами, інструментами та важелями впливу); по-третє, напрями та заходи вдосконалення правового, організаційно-економічного та інформаційно-аналітичного забезпечення, а також контролю. Динамічна модель механізму державного регулювання стратегічно важливих підприємств наведена на рис. 1.

З огляду на те, що стратегічно важливі підприємства є своєрідною несучою конструкцією національної економіки, саме вони повинні бути в центрі уваги під час вирішення питань структурних зрушень. Зокрема, їх слід перш за все брати за основу в застосуванні такого прогресивного напрямку підвищення конкурентоспроможності національної економіки, як формування кластерів та забезпечення їм сприятливих умов функціонування (насамперед в інвестиційній діяльності). Як свідчить аналіз іноземного інвестування, незважаючи на його обмеженість, воно здійснюється саме за кластерним принципом, хоча ця стратегія не завжди помітна [21, с. 86].

Що стосується засобів впливу та підтримки функціонування стратегічно важливих підприємств (зокрема, стосовно до питань їх інвестиційно-інноваційного діяльності), то в цій сфері було вжито певних заходів. Так, починаючи з 2000 р. ухвалено низку Указів Президента України про заходи щодо залучення коштів, одержаних від приватизації державного

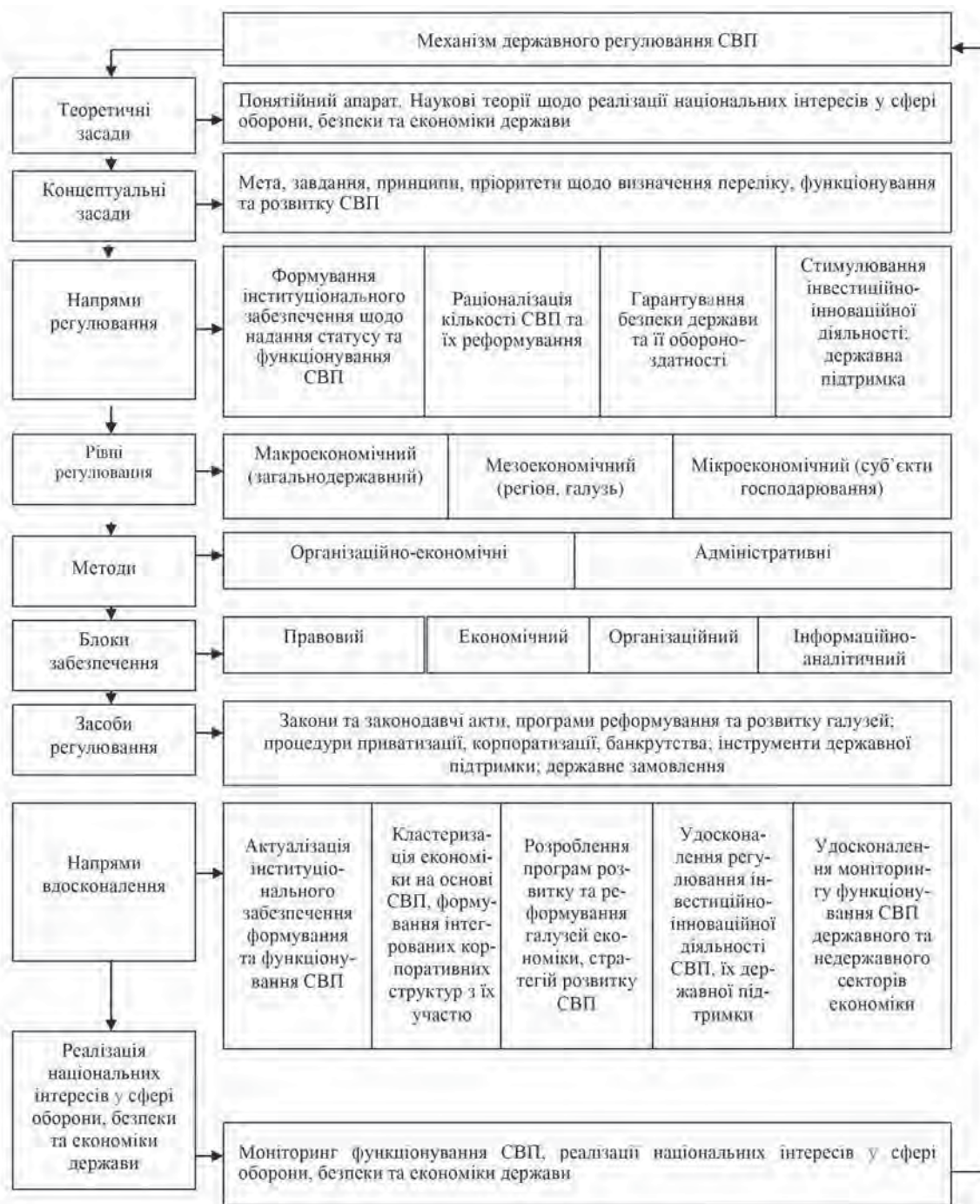

Рис. 1. Модель механізму державного регулювання стратегічно важливих підприємств для оборони, безпеки та економіки держави (СВП)

майна, на інноваційне інвестування стратегічно важливих підприємств (зокрема, визначалося за доцільне передбачати під час розроблення проектів законів про Державний бюджет України спрямування не менш як 10% коштів, одержаних від приватизації державного майна, на фінансову підтримку інноваційної діяльності зазначених підприємств). Проте на практиці положення зазначених документів, на жаль, не було виконано.

Висновки. Отже, важливою умовою подолання кризових явищ в економіці та забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку країни є посилення уваги до стратегічно важливих підприємств, що відповідає національним інтересам та вимогам національної безпеки у військовій, соціальній, економічній, науково-технологічній, екологічній та інших сферах. У цьому контексті вважаємо за доцільне формування механізму державного регулювання страте-

гічно важливих підприємств, зокрема ухвалення Законів України «Про стратегічно важливі підприємства», «Про націоналізацію», здійснення комплексу організаційно-економічних та правових заходів щодо формування сприятливого інвестиційного інституціонального середовища, реформування стратегічно важливих підприємств державного сектору (з можливим формуванням на їх основі інтегрованих корпоративних структур), відновлення їх моніторингу, що уможливить прийняття виважених управлінських рішень у цій сфері.

Література

1. Баланда А. Л. Інституційне забезпечення державного регулювання стратегічно важливих підприємств для економіки та безпеки держави / А. Л. Баланда, В. П. Павленко, О. Ю. Рудченко // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – Вип. 5 (180) / наук. ред. І. Г. Манцуров. – Київ, 2016. – 18–22.
2. Бондар О. М. Організаційно-економічний механізм приватизації стратегічних підприємств (на матеріалах промислових підприємств України) : автореферат / О. М. Бондар. – Київ : КНЕУ, 2001. – 18 с.
3. Жалніна І. О. Методичні питання прогнозування наслідків приватизації стратегічно важливих підприємств / І. О. Жалніна, О. Ю. Рудченко, І. О. Задирака // Економіка України: стратегічне планування : кол. моногр. / за ред. В. Ф. Беседіна, А. С. Музиченка. – Київ : НДЕІ, 2008.
4. Космідайло І. В. Управління суб'єктами господарювання державного сектору : монографія / І. В. Космідайло, О. Ю. Рудченко. – Умань : Видавець «Сочинський», 2012. – 200 с.
5. Пасхавер О. Й. Державний сектор і функції держави у період кризи / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова, О. М. Кошик. – Київ : Міленіум, 2009. – 129 с.
6. Розенфельд О. І. Регулювання приватизації стратегічно важливих підприємств в промисловості України / О. І. Розенфельд, О. Ю. Рудченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 3. – С. 144–146.
7. Слівак А. Є. Приватизація стратегічно важливих підприємств як чинник забезпечення економічної безпеки країни / А. Є. Слівак // Економіка України: стратегічне планування / відп. ред. В. Ф. Беседін, А. С. Музиченко. – Київ : НДЕІ, 2008. – С. 414–417.
8. Чечетов М. В. Приватизація: теорія, методологія, практика / М. В. Чечетов. – Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2005. – 645 с.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 № 843-р «Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-p>
10. Макмиллан Ч. Японская промышленная система / Ч. Макмиллан. – М. : Прогресс, 1988. – 400 с.
11. Rebuilding the American Auto Industry [Electronic resource]. – Available from : <http://www.whitehouse.gov/files/documents/20100729-autos-report-final.pdf>
12. Бегма В. М. Уроки конверсії та приватизації оборонної промисловості Російської Федерації / В. М. Бегма, В. К. Пороховостов // Стратегічна панорама. – 1998. – № 3-4. – С. 121–130.
13. Беляев О. О. Теоретичні аспекти структурної політики держави в перехідній економіці / О. О. Беляев, А. С. Бебело, І. І. Дяченко // Проблеми формування ринкової економіки. – 1998. – Вип. 4. – С. 3–8.
14. Грегори П. Віртуальна економіка України: рух до постійного невірноваженого стану / П. Грегори // Україна у перехідному періоді. Досвід і стратегія : пер. з англ. – Київ, 2000. – С. 37–43.
15. Денисюк О. М. Науково-методичні основи трансформації структури власності в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук за спец. 08.02.03 / О. М. Денисюк – Київ : НДЕІ Міністерства економіки України, 2006. – 34 с.
16. Тенюх З. Функціональна роль стратегічних підприємств в умовах глобалізації / З. Тенюх // XXI століття: Альтернативна модель розвитку суспільства. Третя світова теорія : матеріали V міжнар. наук.-теор. конф. – Кн. III. Економічні аспекти альтернативних моделей розвитку суспільства. – Київ : Фенікс, 2006. – С. 178–182.
17. Методичні рекомендації щодо прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави приватизації деяких категорій підприємств, затв. наказом Міністерства економіки України 29.05.2009 № 518) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=5bbb5dbd-65ec-4771-b60>
18. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 2 вересня 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>
19. Верхоглядова Н. І. Синергетичний ефект впровадження концепції інтегрованої логістики при формуванні конкурентних переваг промислового підприємства / Н. І. Верхоглядова // Економічний простір. – 2013. – №74. – С.183–195.
20. Постанова Кабінету Міністрів України «Про визначення критеріїв віднесення об'єктів державної власності до таких, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» від 03.11.2010 № 999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
21. Горев В. П. Трансформация конкурентных отношений в условиях глобализации экономики / В. П. Горев. – Иркутск : Изд-во ИГЭА, 2001. – 108 с.